

DALMION/DELMION I DELMINIUM – kontroverze i činjenice

UDK 904 (497,5) "652"

Primljeno/Received: 1999. 10. 15

Prihvaćeno/Accepted: 1999. 11. 12

Ante Škegro

HR-10000 Zagreb

Hrvatski institut za povijest

Opatička 10

Rijetko je koje pitanje iz povijesti rimske Dalmacije izazivalo toliko nesuglasica kao delmatsko uporište koje se žestoko suprotstavilo rimskoj vojsci 156./155. g. pr. Kr. i njegov odnos spram rimskog Delminija. Diskusije o ovom pitanju otpočele su 1769. g. kad je Daniel Farlati, na osnovi bilješke splitskog kroničara Tome Arhidakona¹, civitas Delmis locirao na duvanjske prostore². Rasprave o Delminiju inicira Th. Mommsen koji ga identificira s logorom rimske VII. legije na Gardunu kod Trilja. Otada se u izravnu ili neizravnu diskusiju uključuju brojni znanstvenici uključujući J. Alačevića, O. Hirschfelda, A. J. Evansa, F. Bulića, C. Patscha, N. Vulića, H. Dessaua, D. Sergejevskog, A. Stipčevića, E. Pašalića, M. Zaninovića, G. Alföldyja, M. Pavana, B. Čovića, A. Budrovicha, I. Bojanovskog, A. Benca, V. Paškvalina, S. Čačea, M. Šašel-Kos i dr. Rasvijetljavanju pitanja lokacije delmatskog uporišta i rimskog Delminija znatno je pridonio M. Zaninović, čije prosudbe, iako ponudene gotovo pred tri desetljeća, ni danas nisu izgubile na značenju (Zaninović 1966: 49-56; 1985: 28-29; 1994: 46; 1996: 200-208; 1998: 11-16) s obzirom da su temeljene ne samo na osnovi vlastitih istraživanja duvanjskih prostora, nego i svestranog poznavanja delmatskog plemenskog saveza (Zaninović 1966: 27-92; 1967: 5-101). Nasuprot tomu rješenja koja su nudili neki drugi znanstvenici, iako dokazana neispravnim, dugo su ostajala u znanstvenoj literaturi. Najočitiiji primjer tomu je prihvaćanje Mommsenovog lociranja Delminija u Gardun kod Trilja od strane H. Dessaua, H. M. D. Parkera, M. Rostovtzeffa (Dessau 1924: 398, N. 2; Parker 1928: 177, 275; Rostovtzeff 1930: 193 i d.). M. Zaninović je glede lociranja predrimskog utvrđenja na Lib na jugoistoku Duvanjskog polja, odnosno rimskog Delminija u Tomislavgrad (Županjac=Duvno) (Patsch 1895: 285; 1897: 227; 1901: 2457-2459; 1904: 172-174; 1904a: 308-309; 1914: 185, 189; 1922: 52, 110) nudio alternativu: ukoliko se delmatsko uporište locira na Lib, onda Delminij treba tražiti u Borčanima (lok. Kamenice i Seline) u njegovu podnožju, odnosno ako je rimski Delminij identičan antičkom naselju sa Crkvine i Karaule u Tomislavgradu onda se i delmatsko uporište treba tražiti na Gradini kod Gaja (Podgaja) u Tomislavgradu (Zaninović 1967: 11-12; 1969: 53-55; 1985: 29; 1996: 206-208; 1998: 16). Bilo je to rješenje do kakvog je nekako u isto vrijeme, neovisno od M. Zaninovića, došao i talijanski znanstvenik A. Budrovich (Budrovich 1969: 119-125; 1970: 483-488).

Ključne riječi: Dalmion, Delmion, Delminium, Delmati, Rimljani, lokacija, kontroverze, činjenice

Ime

Iako se na prvi pogled i ne čini spornim, kontroverzi oko delmatskog središnjeg uporišta i rimskog Delminija pridonose i sama njihova imena. Pojedini se znanstvenici

spram ovog problema odnose na način da donose većinu naziva kojima su ova mjesta u različitim periodima nazivali antički pisci (Patsch 1901: 2458; 1904: 172; 1904a: 308; Szilágyi 1964: 1443; Bojanovski 1974: 233-234; 1988: 218; Zaninović 1967: 11; 1969: 53;

¹ *Istaque fuerunt regni eorum confinia: ab oriente Delmina, ubi fuit ciuitas Delmis, in qua est quedam ecclesia, quam beatus Germanus capuanus episcopus consecrauit, sicut scriptum reperitur in ea.* Thomas Archidiaconus, *Historia Salonitana*, ed. Dr. Fr. Rački, Zagabriae 1894., 39-40.

² Farlati 1796: 168: *Est enim regio quendam in superioribus partibus quae dicitur Delmina, ubi antiqua moenia hostenduntur; ibique fuisse Delmis civitas memoratur, T. Archid., cap. I.*

1996: 206; 1998: 11), neki se opredijeljuju isključivo za rimsko ime (Vulić 1924: 489; Šeper 1956: 685; Saria 1956: 21; Pašalić 1966: 275; Suić 1988: 511; Šašel-Kos 1997: 394), a neki konstruiraju i sasvim novo (Bojanovski 1974: 244; 1984: 412). Nejasnoćama pridonosi i izvorna građa koja imena delmatskog uporišta i rimskog naselja donosi u različitim formama (Patsch 1901: 2457). Tako primjerice Ptolomej (*PTOL. II 16, 7*) i Apijan (*APP. III. 11*)³ operiraju s imenom *Δελμίτιον*, Strabon (*STRAB. VII, 5,5*)⁴ i Stjepan Bizantinac (*STEPH. BYZ. Ethn. 216*)⁵ rabe naziv Dalmion (*Δάλμιον*) odnosno Delmion (*Δέλμιον*) dok se Frontin (*FRONTIN. Strat. III 6,2*), Livije (*LIV. Epit. XLVII*) i Flor (*FLOR. II, 25*)⁶ služe imenom *Delminium*. Rješavanju ovih pitanja kritičkom analizom izvora – prvenstveno Strabona, posvetio se S. Čače koji dolazi do zaključka kako se središnje delmatsko uporište do njegova pustošenja i razaranja 156./155. g. zvalo Dalmion (*Δάλμιον*), odnosno Delmion (*Δέλμιον*) (Čače 1995: 119), Dalmati (*Δαλμάται*), odnosno Delmati (*Δελμάται*) je bio etnik kojemu je pripadalo, a područje gdje se nalazilo bila je Dalmatike (*Δαλματική*), Dalmatia (*Δαλματία*), odnosno Delmatia (*Δελματία*) (Čače 1995: 107). Prema Salustiju i rimskim natpisima Rimljani su za navedeni etnik rabili naziv Dalmate (*Dalmatae*), odnosno Delmate (*Delmatae*) (*CIL I, p. 459 = CIL I, p. 176, p. 177*). Na natpisu, na osnovi kojeg je Mommsen Delminij povezao s logorom VII. legije na Gardunu, upotrijebljen je naziv *Delminenses*⁷ baš kao i na natpisu iz Prisoja kod Tomislavgrada gdje se spominje rimsko naselje *municipium Delminensium*⁸.

Lokacija i kontinuitet

Znanstvene su se rasprave najčešće vodile oko pitanja lokacije središnjeg delmatskog uporišta koje je na glas došlo sredinom 2. st. pr. Kr., te njegova kontinuiteta spram rimskog Delminija. Th. Mommsen lociranje Delminija na duvanjskim prostorima nije prihvaćao poradi pomanjkanja tragova značajnijih rimskih naselja (*CIL III p. 358*), pa ga, na osnovi natpisa o popravku mosta preko Cetine (*Hippus fl.*) iz 184. g. poslije Kr., dovodi u svezu s Gardunom iako se Delminij na tom natpisu uopće i ne spominje (*CIL III 3202*). Ne sumnjajući u Mommsenov autoritet njegovu rješenju se priklanja niz znanstvenika, poput G. Zippela (Zippel

1877: 131), J. Alačevića (Alačević 1878: 21-32, 38-42, 51-61; 1897: 102-111), W. Tomascheka (Tomaschek 1880: 505 id.), H. Consa (Cons 1882: 105), O. Hirschfelda (Hirschfeld 1890: 352), A. Bauera (Bauer 1894: 135), Dessaua, H. M. D. Parkera, M. Rostovtzeffa i dr. Unatoč tome što su u njega sumnjali, Mommsenovoj soluciji se priklanjaju i O. Hirschfeld (*CIL III p. 2161 p. 2269*) i H. Kiepert (Kiepert, Foa XVII, pril. 5, bilj. 51; *CIL III p. 1610, 2161*). Nisu ga prihvaćali S. Novaković (Novaković 1879: 56), F. Bulić (Bulić 1887: 153; 1903: 122; 1903a: 129; 1908: 78; 1900: 61), A. J. Evans (Evans 1883: 68 i d.), C. Patsch (Patsch 1901: 2457-2459; 1902: 85), N. Vulić (Vulić 1924: 489) i dr. Za Delminijem je na duvanjskim prostorima tragao F. Bulić kamo ga je, nakon sprovedenih arheoloških istraživanja u Tomislavgradu (1896.-1898.), locirao i C. Patsch. Kao što je poznato Patsch je, upravo na osnovi tih istraživanja, rimski Delminij poistovjetio s ostacima antičkog naselja na *Crkvini* i *Karauli* u Tomislavgradu dok je delmatsko uporište locirao na 9 km jugoistočniji Lib (Patsch 1895: 285; 1897: 227; 1901: 2457-2459; 1904: 172-174; 1904a: 308-309; 1914: 185, 189; 1922: 52, 110). N. Vuliću Patschovo lociranje delmatskog uporišta na Lib nije bilo uvjerljivo, a nije bio siguran niti u njegovo identificiranje Delminija s ostacima rimskog naselja na *Crkvini* i *Karauli* u Tomislavgradu, ali nije nudio niti vlastita rješenja iako se je to od njega moglo očekivati (Vulić 1924: 489). Patschovu su lokaciju, gotovo bez ikakve zadržke, prihvatili brojni znanstvenici uključujući i F. Šišića (Šišić 1925: 91 bilj. 40, 109; 1975: 32, 38), V. Čorovića (Čorović 1940: 83), Č. Truhelku (Truhelka 1942: 90), A. Mayera (Mayer 1942: 116), M. Mandića (Mandić 1942: 124), M. Vanina (Vanino 1942: 144), G. Novaka (Novak 1918: 91; 1942: 627), B. Sariu (Saria 1956: 21), M. Šepera (Šeper 1956: 685) i dr. Interesantno je da se i danas nađu neki, koji zanemarujući baš sve rezultate znanstvenih istraživanja, pa i novootkrivenu izvornu građu, iznova posežu za preko stotinu godina starim Patschovim rješenjima (Wilkes 1992: 188, 190, 192, 247, 257)⁹ dok neki uopće ne shvaćaju problematiku o kojoj pišu (Imamović 1994: 19; 1998: 24). Koliko je Patschov sud bio utjecajan na znanstvenike vidi se i po primjeru E. Pašalića koji je, unatoč vlastitim istraživanjima komunikacija i naselja na

³ *Δελμίτιον ... οὐδὲν δὲ πρὸς ἐχρῶν πόλιν; διὰ τὸ ὕψος.*

⁴ *Δέλμιον δὲ μεγάλη πόλις, ἥς ἐπώνυμον τὸ ἔθνος.*

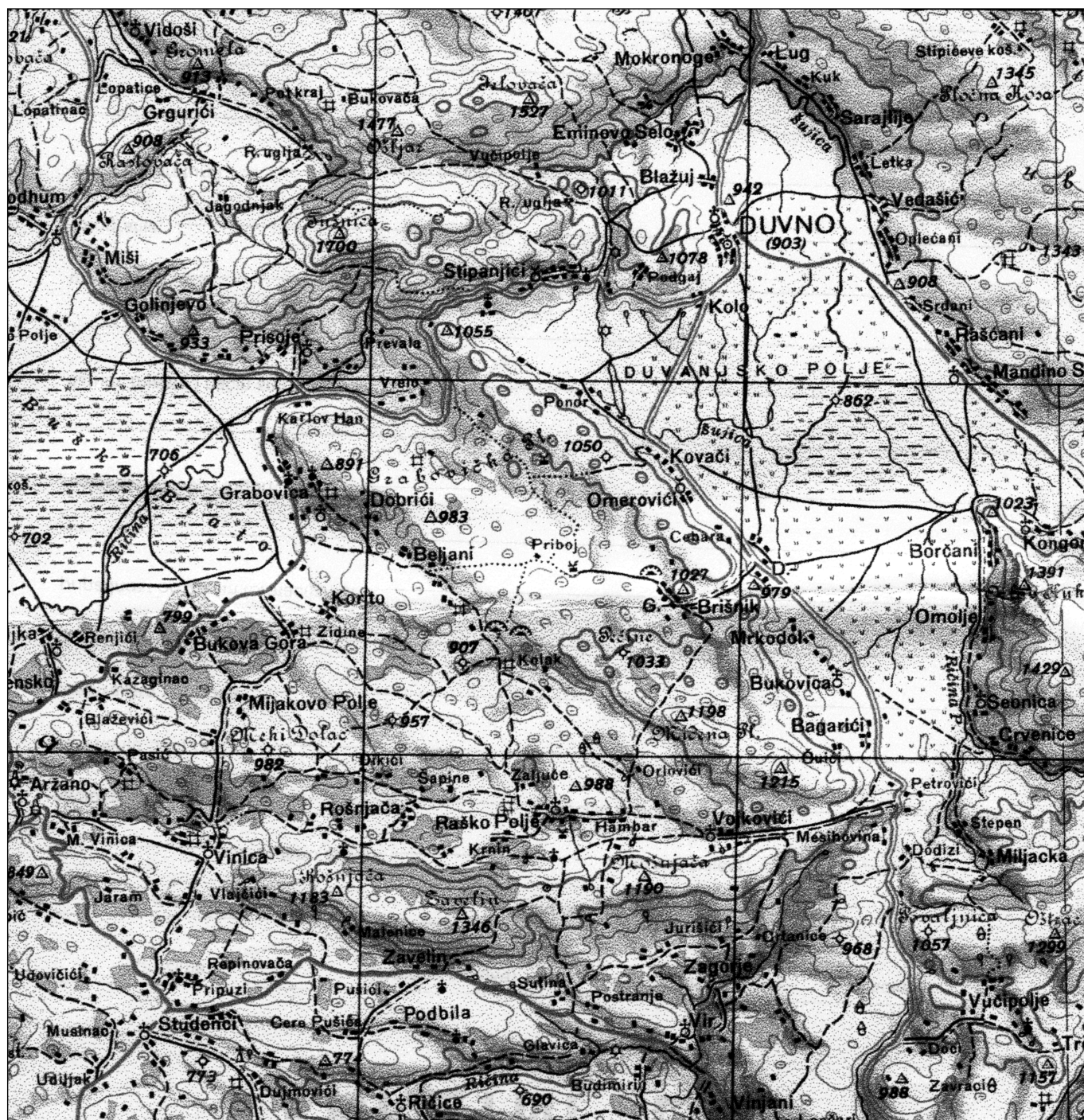
⁵ Stephan von Byzanz, *Ethnika*. Stephani Byzantii ethnicorum quae supersunt ex recensione Augusti Meinekii. Graz 1958.

⁶ *Hos iam pridem Marcius consul incensa urbe Delminio quasi detruncaverat.*

⁷ *CIL III 3202: Imp(erator) Caesar / M(arcus) Aurelius / Commodus / Antoninus / ⁵Aug(ustus) Pius Sarm(aticus) / Germ(anicus) Maximus / Britannicus / pont(ifex) max(imus) trib(uni)ta / pot(estate) VIII imp(erator) VI / ¹⁰co(n)s(ul) III p(ater) p(atriciae) / Pontem / Hippo flumi/nis vetustate cor(ruptum) restituit / sumptum et operas / ¹⁵subministrantibus / Novensibus Delmi/nensibus Ridiitiis. Cu(r)ante et dedicante / L(ucio) Iunio Rufino Procu²⁰liano leg(ato) pr(o) pr(aetore).*

⁸ Bojanovski 1970: 5-11; 1975: 42-49, nr. 1: *ILJug. 782: D(is) M(anibus) / P(ublio) Aelio P(ublii) filio / Iuvenali, dec(urioni) / municipi Delmine¹⁵nsium, quaestori / II viro. Vixit annos / XXXIII. P(ublius) / Aelius / Victor Varanus, / dec(urio) municipi eius¹⁰dem, III vir q(uin)q(uennalis) et / Aelia Buo parentes / filio pientissimo / posuerunt, et sib(i) / et suis.*

⁹ Delminij. *Hrvatski opći leksikon*. "Naklada leksikon d.o.o." Zagreb, 1996., 190.

sl. 1

duvanjskim prostorima (Pašalić 1959: 1960: 35-38; 1975: 98-100), bezpogovorno podržavao tezu o predrimskom utvrđi na Libu i rimskom u Tomislavgradu (Pašalić 1954: 198-203; 1960: 36-38; 1966: 275; 1966a: 173, 211, 229, 230, 239; 1975: 114, 167-168; 1984: 227, 242-243). No kako do tog rješenja nije došao autonomno, ovaj znanstvenik je u istom radu znao iznijeti kontradiktorna rješenja. Tako, primjerice, rimski Delminij najprije identificira s ostacima antičkog naselja na *Crkvini* i *Karauli* u Tomislavgradu, a potom na isto mjesto locira i "delmatski *Delminium*" (Pašalić 1966a: 173; 1984: 193). Takav zaključak mu nije nimalo smetao kako bi u istom radu konstatirao kako se "delmatski

Delminium" nalazio na "jednoj od brojnih gradina oko Duvanjskog polja (po svoj prilici na Libu), da bi ga Rimljani odmah po osvojenju ovoga kraja premjestili u ravnicu, tj. onamo gdje je danas Duvno" (Pašalić 1966: 275; 1966 a: 229-230; 1984: 206). Neki se znanstvenici, poput M. Pavana, nisu niti sporili oko pitanja lokacije navedenih mjesta (Pavan 1958: 81-83). Autor monografije o Ilirima A. Stipčević "delmatsko plemensko središte" locira neodređeno "u unutrašnjost današnje Hercegovine", dok se pitanjem rimskog Delminija ni ne bavi (Stipčević 1991: 29, 45, 158). U diskusiju o pitanju lokacije delmatskog uporišta i delmatskog municipija uključivao se u nekoliko navrata I. Bojanovski, neosporni autoritet

za predrimске i antičke komunikacije i naselja i na duvanjskim prostorima (Bojanovski 1965: 135-140; 1968: 162-165; 1970: 5-18; 1974: 146-170, 232-244; 1975: 41-56; 1988: 216-231; 1988a: 155). Obzirom da se povodio rezultatima zaštitnih istraživanja, pa i pojedinih natpisa (Bojanovski 1970: 5-11; 1975: 42-49, nr. 1; *ILug.* 782), njegova su osobna rješenja bivala oprečna. Tako je ovaj znanstvenik delmatsko uporište i rimski Delminij locirao u Prisoje na području Buškog blata (Bojanovski 1968: 162-165; 1974: 240-241; 1988: 226), u Crvenice na jugozapadu Duvanjskog polja (Bojanovski 1974: 239-240) te na Lib i Borčane (Bojanovski 1984: 413; 1988: 225-226, 228, 230, 376; 1988a: 155). Potrazi za delmatskim uporištem iz sredine 2. st. pr. Kr., pridružio se i A. Benac. Njegova se rješenja o *Gradini* na Libu kao "akropoli", Libu kao Delminiju i Oštrom Vrhju kao "Akrodelminiju" (Benac 1985: 22-25, 61, 69, 89-90), "*Delminiumu (Delminionu)* starom delmatskom centru na Libu" (Benac 1988: 158) odnosno "općenarodnom centru" (Benac 1987: 775), uglavnom temelje na sustavnom rekognosciranju delmatskog obrambenog sustava duvanjskih, buškoblatskih, livanjskih i glamočkih prostora (Benac 1975: 81-91; 1985) te rezultatima sličnih istraživanja drugih znanstvenika (Radimsky 1894: 283-319; 1896: 135-169; Pašalić 1960: Bojanovski 1974; Govedarica 1982: 111-188). Za A. Benca gotovo da i nema dileme kako je Lib sa svojim padinama mjesto gdje treba tražiti središnje predrimsko naselje Delmata (Benac 1985: 69, 89-90). Neki znanstvenici su se izjašnjavali isključivo o rimskom Delminiju, poput primjerice A. i J. Šašela, koji su ga također povezali s ostacima antičkog naselja na *Crkvini* u Tomislavgradu (A. et J. Šašel 1986: 126, nr. 1758). Sličnog je mišljenja bio i D. Sergejevski (Sergejevski 1957: 109-110). Lociranje Delminija na područje Tomislavgrada prihvaćali su također i Đ. Basler (Basler 1972: 17, 20), N. Cambi (Cambi 1989: 2406), I. Goldstein (Goldstein 1995: 127, 299) i dr. U diskusiju oko delmatskog uporišta uključio se i duvnjak I. Bagarić, prema kojemu se delmatski "teško dohvatni grad" nalazio na planini Libu, a ostaci rimskih zgrada i naselja s Liba i njegovih padina za njega su svojevrsna potvrda izvještaja starih pisaca o osvajanju ilirskog Delminija koja ukazuju na mjesto gdje je bio sagrađen (Bagarić 1989: 56; 1998: 23). U najnovije se vrijeme pitanju delmatskog uporišta i rimskog Delminija pristupa s krajnjim oprezom. Tako se primjerice B. Čović odbija izjasniti o lokaciji predrimskog "političkog centra Delmata" na *Gradini* na Libu (Čović 1988: 266) baš kao što to čini i V. Paškvalin spram identificiranja rimskog Delminija s ostacima antičkog naselja na *Crkvini* u Tomislavgradu (Paškvalin 1988: 261). Za Čovića pojam političkog centra ne mora nužno uključivati i naselje velikih dimenzija, unatoč jasnih Strabonovih navoda koje je sklon povezati s rimskim gradskim naseljem iz Duvna (Tomislavgrada) (Čović 1976: 246). Još je oprezniji u svojim konstatacijama S. Čače koji smatra da, unatoč prevladavajućeg mišljenja kako staro delmatsko središte treba tražiti na *Gradini* na Libu, još uvijek oko toga "ostaju nedoumice". Pitanje smještaja rimskog Delminija ovom znanstveniku je "izrazito

upitno" (Čače 1995: 114, bilj. 33). Suprotno uvriježenom mišljenju o kontinuitetu delmatskog uporišta s rimskim Delminijem (Zaninović 1967: 11; 1969: 55-56; 1996: 206-207; 1998: 15-16; Budrovich 1969: 140-141; 1970: 483-485; Bojanovski 1984: 413; 1988: 224), S. Čače poput N. Vulića (Vulić 1924: 489) i nekih drugih znanstvenika, nije sklon prihvatiti takvo mišljenje (Čače 1995: 119). M. Šašel-Kos problemu lokacije predrimskog Delminija pristupa slično kao i M. Zaninović, ali podvlači kako rimski Delminij još uvijek ne može sa sigurnošću biti lokaliziran (Šašel-Kos 1997: 394).

"Glavni grad" Delmata

Većina je znanstvenika uporištu koje je na sebe skrenulo pažnju svojim položajem, čvrstinom i otporom rimskoj vojsci 156./155. g. pr. Kr., sklona pripisati vodeću ulogu među Delmatima. C. Patsch uopće nije dvojio kako se radilo o "glavnoj varoši plemena Delmata" (Patsch 1901: 2457; 1904: 172; 1904a: 307). M. Zaninović u ovom mjestu vidi plemensko središte Delmata (Zaninović 1967:11; 1969: 49; 1994: 46; 1996: 200; 1998: 11), dok je ono za M. Suića važan delmatski centar (Suić 1960: 334; 1996: 279-280), opći delmatski narodni centar (Suić 1988: 511) poput *Metuluma* kod Japoda i *Nesactiuma* kod Histra (Suić 1975: 27; 1996: 119). I. Bojanovski u njemu vidi delmatski *oppidum* (Bojanovski 1983: 412), odnosno značajan plemenski centar (Bojanovski 1988: 219). S. Čače u ovom mjestu vidi "staro sjedište etnarhije" (Čače 1995: 119) a M. Šašel-Kos glavno mjesto Delmata (Šašel-Kos 1997: 394). M. Pavan i J. Szilágyi se spram ovog pitanja izražavaju opreznije (Pavan 1958: 81; Szilágyi 1964: 1443), dok je za M. Šepera u pitanju glavna utvrda ilirskog plemena Delmata tijekom II. st. pr. Kr. (Šeper 1956: 685). Šeperovu su shvaćanju bliska mišljenja još nekih znanstvenika koji vodeću ulogu ovom mjestu među Delmatima pripisuju isključivo u latensko doba (Gabrovec 1987: 115) kad je ono moglo postati i njihovim "glavnim" gradom (Gabrovec-Čović 1997: 918). Iz navedenog je vidljivo da se o ulozi ovog mjesta raspravljalo usputno, uglavnom na temelju Strabona, Apijana i Flora, koji bilježe događaje vezane za sredinu II. st. pr. Kr. Kakvu je ulogu ovo mjesto imalo za delmatsku populaciju prije tog vremena i nakon njegova zauzeća i razaranja od strane Rimljana, ne može se još uvijek decidirano kazati. Prepreka tomu je, između ostalog i činjenica da njegova lokacija, unatoč svim primamljivim prijedlozima, još uvijek nije utvrđena, baš kao niti mjesto rimskog Delminija.

Arheološka istraživanja kao i znanstvene rasprave, koje se kroz proteklih više od stotinu godina intenzivno vode o pitanju delmatskog uporišta iz II. st. pr. Kr. i rimskog Delminija, rezultirala su konsensusom kako se oni isključivo mogu tražiti na duvanjskim prostorima (Farlati 1769: 168; Novaković 1879: 56; Bulić 1889: 153; 1916: 126; 1919: 49; Evans 1883: 68; Patsch 1895: 285; 1902: 85; 1903: 85; 1904: 171-173), a nikako na Gardunu kod Trilja (Mommsen *CIL* III p. 358; Zippel 1877: 131; Alačević 1878: 21, 23, 38, 51-

59; 1897: 102; Tomaschek 1880: 505-505; Cons 1882: 105; Hirschfeld 1890: 352-353; Bauer 1894: 135). Navedene je prostore u predrimsko doba osiguravao cijeli sustav utvrda (Radimsky 1894: 283-319; Govedarica 1982: 111-188; Benac 1985: 7-69) od kojih su neke bile i trajnije naseljene (Benac 1985: 22-25, 11-14, 29-31, 35-36, 39-41, 42-44, 53-54, 50-53, 55-56). Glavnina se duvanjskih prostora mogla nadzirati s *Gradine* na Libu (1 033 m) kao i *Gradine* kod Podgaja (Gaja) (1 078 m) (Zaninović 1969: 52-54; 1996: 203-205; 1998: 12-14; Benac 1985: 24, 64). Strabonom, Apijanovom i Florovom opisu delmatskog uporišta u srazu s rimskom vojskom sredinom II. st. pr. Kr. najviše odgovaraju *Gradina* na Libu (Radimsky 1894: 294; Patsch 1904: 172-174; 1904a: 309; Benac 1975: 89-90; 1985: 60-61; Bojanovski 1988: 226, bilj. 229-230), *Gradina* u Prisoju (Bojanovski 1974: 240-241) te *gradine* (*Gradina*, *Stražnica*, *Slobodnik*) iznad Crvenica (Bojanovski 1974: 239-240). Među njima svojevrsna su "podgrađa" imale *Gradina* na Libu (Benac 1985: 25, 60-61), *Gradina* kod Podgaja (Gaja) (Radimsky 1894: 6; Zaninović 1969: 53-54; 1996: 204-205; 1998: 12-14; Bojanovski 1974: 166; Benac 1985: 54), *Selimovića gradina* (Benac 1985: 55-56) te *Gradina* kod Crvenica (Čović 1962: 25-47; Bojanovski 1974: 239; Benac 1985: 26-28). *Gradini* kod Podgaja (Gaja) i *Selimovića gradini* (Zaninović 1969: 50-53; 1998: 12-14; Budrovich 1969: 140-141), najbližima antičkom naselju kojeg je C. Patsch otkopao na *Crkvini* i *Karauli* u Tomislavgradu, osporava se značaj (Patsch 1904: 173; 1904a: 309; Benac 1985: 69; Bojanovski 1988: 229), dok u prilog Liba govore i dva izvora žive vode (Patsch 1904: 173; 1904a: 309). Velike količine vršaka željeznih strijelica iz Zbirke Franjevačkog samostana u Tomislavgradu te drugih institucija, potvrda su krvavih borbi koje su se vodile za Lib i njegove padine (Oreč 1983: 80-81). Na Libu su i Rimljani podigli dvije snažne utvrde (Radimsky 1894: 294; 1896: 145-146, 161-162; Oreč 1983: 79-81; Benac 1985: 23-24; Bojanovski 1988: 225, bilj. 53, 230 bilj. 76) gdje su mogli stacionirati veliku vojničku postrojbu (Patsch 1904: 173; 1904a: 309; 1909: 118). Osim velikog antičkog naselja na *Karauli* i *Crkvini* u Tomislavgradu (Patsch 1897: 227-243; 1899: 220-234;

1904: 171-229; 1904a: 307-365; 1914: 185-193), značajnija rimska naselja registrirana su i na padinama te podnožju Liba u Borčanima (*Seline* i *Kamenice*) (Patsch 1904: 209-221; 1904a: 349-359; Bojanovski 1988: 226), u Prisoju (*Bare*, *Trišnice*, *Prikače*, *Sirkovina*) (Bojanovski 1968: 162-165; 1970: 5-18; 1974: 240-241; 1988: 226) kao i u Crvenicama (*Latice*, *Veliki Badanj*, *Mali Badanj*) (Patsch 1894: 105-106; Bojanovski 1965:135-140; 1967: 181-185; 1974: 239-240; 1988: 226). U ostacima sustavno istraživanog rimskog naselja u Tomislavgradu nije posvjedočen nijedan magistrat delmatskog municipija, dok je na području Liba, koji i nije sustavno istraživan, pronađen natpis općinskog pisara (*scriba publicus Delminensium*)¹⁰. Ista se osoba spominje i na žrtveniku Jupiteru u nekoliko kilometara udaljenom rimskom naselju iz Crvenica (Bojanovski 1965: 138, T. LVIII). Magistrati delmatskog municipija potvrđeni su i u rimskim naseljima u Prisoju (Bojanovski 1970: 5-11; 1975: 42-49, nr. 1: *ILIug. 782*), Mokronogama¹¹ te u Stipančićima¹². Osim pripadnika općinskog vijeća, (*ordo decurionum*) i pisara, poznati su i *duoviri*, *quaestori*, *quatuorviri quinquennales* (Bojanovski 1970: 5-11; 1975: 42-49, nr. 1; *ILIug. 782*) te *duoviri quinquennales*¹³. Delminij je municipalni staus stekao najkasnije za cara Hadrijana (117.-138.) (Alföldy-Mócsy 1965: 157, 183, 201, 204; Wilkes 1969: 290, 298; Bojanovsky 1974: 241; 1984: 413; 1988: 221; Šašel-Kos 1997: 394), u vrijeme čije vladavine je, prema dosadašnjim saznanjima, i najveći broj rimskih građana na duvanjskim prostorima stekao civitet (Bojanovski 1988: 221). Natpis cara Domicijana (81.-96.) iz Prisoja¹⁴, kao i nekolicina Flavijevaca¹⁵, ukazuju na mogućnost da je Delminij municipalni rang mogao steći i za flavijevske dinastije.

Zaključak

Duvanjski prostori, na kojima isključivo treba tražiti središnje delmatsko uporište koje se žestoko oduprlo rimskim legijama 156. i 155. g. pr. Kr. kao i rimski Delminij, gotovo da uopće nisu sustavno arheološki istraživani. Izuzetak su kampanje C. Patscha s kraja 19. st. (1896.-1898.) tijekom kojih su uglavnom i iskopani

¹⁰ Škegro 1994: 290-291, Nr. 3, T. XXII, Nr. 3; 1997: 92, nr. 45: *P(ublius) Ael(ius) Quintu[s scr]/iba p(ublicus) D(elminensium) v(otum) re(didit) liben[s]*.

¹¹ Sergejevski 1957: 109, br. 1, sl. 1: *I(ovi) Cap(itolino) / Victor(i) dec(reto) / d(ecurionum) l(oco) c(onceso) v(otum) s(olvit) / l(ibens) m(erito)*.

¹² Patsch 1895: 285-286; 1897: 220, Fig. 89; *CIL III 14229: ——— / [—] Nep[—] / [— b(ene)] m(erenti) p(osuit). / [L(oco) d(ato)] d(ecurionum) d(ecreto)*.

¹³ Bojanovski 1970: 11-13, br. 2, sl. 2; 1975: 49-51, nr. 2; Škegro 1994: 288-290, Nr. 2, T. XXII, Nr. 2; 1997: 92-93, nr. 46: ——— / *P(ubliae) Ael(iae) P(ublīi) f(iliae) Panoni / coniugi karissi/mae. T(itus) Curiatius / Seneca maritus / II vir q(uin)q(uennalis) Del[m—] / ———*.

¹⁴ Škegro 1994: 287-288, Nr. 1, T. XXII, Nr. 1; 1997: 92, nr. 44: *[Imp(erator) Caesar Di]vi Vespan[iani (sic!) f(ilius) Domitianus, Aug(ustus)], / [Germ(anicus), pont]if(ex) max(imus), trib(unicia) p(ot(estate) —, imp(erator) —, co(n)s(ul) —], / cens(or) p(erpe)t(uus), p(ater) p(atriciae), — fecit (ili sl.)]*.

¹⁵ *CIL III 14320,8: T(itus) Flavius Ursio; CIL III 14320,4: T(itus) F(lavius) Secundus; ILIug. 1759: Flavia Iulia Domitilla; Bojanovski 1970: 13-16: T(itus) Cl(audius) Capitolinus*.

ostaci rimskog naselja na *Crkvini* i *Karauli* u Tomislavgradu te kampanje Z. Marića i N. Miletić (1966., 1968, 1970., 1976.) tijekom kojih je iskopano ranokršćansko groblje na *Gradini* u Koritima u Buškom blatu. Sva su druga istraživanja, kako pretpovijesnih tako i antičkih, ali i srednjovjekovnih lokaliteta, imala manje-više zaštitni ili rekognoscirajući karakter. Pomanjkanje kvalitetnih arheoloških istraživanja duvanjskih prostora uzrokom je brojnih nejasnoća koje se vežu uz navedene i druge probleme iz delmatske i povijesti rimske provincije Dalmacije. Bez sustavnih istraživanja pojedinih lokaliteta, osobito

Liba, njegovih terasastih padina te njegova podnožja (*Kamenice* i *Seline* u Borčanima), ne može se definitivno riješiti ni pitanje lokacije delmatskog središnjeg uporišta niti rimskog Delminija. Lib i njegove padine u najmanju ruku zaslužuju slične istraživačke napore kakvi su uloženi u istraživanje glavne utvrde ilirskih Daorsa na *Gradini* u Ošanićima kod Stoca. Neshvatljivo je da ovaj lokalitet sa svojom "akropolom", "podgrađem" i velikim rimskim naseljem u podnožju uopće nije bio u planu sustavnih arheoloških istraživanja niti jedne intitucije u kojima je djelovala glavnina znanstvenika koja se bavila navedenim pitanjima.

POPIS LITERATURE

- Alačević 1878 Giuseppe Alačević, *Delminium*. *Bull. dalm.* 1 (1878) 21-32, 38-42, 51-61.
- Alföldy - Mócsy 1965 Géza Alföldy - András Mócsy, *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*, Budapest 1965.
- Bagarić 1989 Ivo Bagarić, *Duvno. Povijet župa duvanjskog samostana*. Duvno 1989.
- Bagarić 1998 Ivo Bagarić, Duvno u doba Ilira, Rimljana i hrvatskih vladara. *Prvi hrvatski kralj Tomislav. Zbornik radova*. Zagreb 1998., 19-36.
- Ballif 1893 Philip Ballif, *Römische Straßen in Bosnien und der Herzegowina. I*, Wien 1893.
- Bauer 1894 Antun Bauer, Zum dalmatisch-pannonischen Krieg 6-9. *Arch.-epigr. Mittheil.* 17 (1894.) 135-148.
- Benac 1975 Alojz Benac, Quelques caractéristiques des agglomérations fortifiées dans la région des Dalmates. *Međunarodni kolokvij "Utvrdena ilirska naselja" (Mostar, 24-26. X. 1974.)*. ANUBiH, knj. XXIV, Cent. balk. ispit., knj. 6, Sarajevo 1975., 81-91.
- Benac 1985 Alojz Benac, *Utvrdena ilirska naselja (I). Delmatske gradine na Duvanjskom polju, Buškom blatu, Livanjskom i Glamočkom polju*. Djela ANUBiH, knj. LX, Cent. balk. ispit. knj. 4., Sarajevo 1985.
- Benac 1987 Alojz Benac, O etničkim zajednicama starijeg željeznog doba u Jugoslaviji. *Praist. jug. zem. V. Želj. doba.*, Sarajevo 1987., 737-804.
- Benac 1988 Alojz Benac, *Delminium (Delminion)*. *Arheol. leks. BiH. I.*, Sarajevo 1988., 158.
- Bojanovski 1965 Ivo Bojanovski, Crkvina, Crvenica, Duvno – kasnoantička bazilika, praistorijski i antički nalazi. *Arh. pregl.* 7 (1965) 135-140.
- Bojanovski 1967 Ivo Bojanovski, Novi ilirsko-grčki šljem iz Crvenice. *Naše star.* 11 (1967.) 181-185.
- Bojanovski 1968 Ivo Bojanovski, Prisoje, Buško bato, Duvno - kasnoantička bazilika. *Arh. pregl.* 10 (1968.) 162-165, T. LVI, sl. 1.
- Bojanovski 1970 Ivo Bojanovski, Nova epigrafska potvrda Delminiuma sa Duvanjskog polja. *GZM* 25 (1970.) 5-18.
- Bojanovski 1975 Ivo Bojanovski, Nouvelle confirmation épigraphique de Delminium dans le champ de Duvno. *WMBHL H. A., Archaeol.* 5 (1975.) 41-56.
- Bojanovski 1974 Ivo Bojanovski, *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*. Djela ANUBiH, knj. XLVII, Cent. balk. ispit., knj. 2., Sarajevo 1974.
- Bojanovski 1983 Ivo Bojanovski, *Delminij. Enciklop. Jugosl. III* (1983.) 412-413.
- Bojanovski 1988 Ivo Bojanovski, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*. Djela ANUBiH, knj. LXVI, Cent. balk. ispit., knj. 6., Sarajevo 1988.
- Bojanovski 1988a Ivo Bojanovski, Saobraćaj. B) Doba rimske vladavine. *Arheol. leksik. Bos. Herceg. I.*, Sarajevo 1988., 151-156.
- Budrovich 1969 Attilio Budrovich, Ubicazione del capoluogo preromano dei Dalmati. *Atti e Memorie della Società Dalmata di Stgoria Patria. VI*. Roma 1969., 119-125.
- Budrovich 1970: Attilio Budrovich, Poastille topografiche e toponomastiche su Delminium e Tilurium. *Adriatica praehistorica et antiqua. Miscellanea Gregorio Novak dicata*. Zagreb 1970., 483-488.
- Bulić 1887: Frane Bulić, Županjac di Duvno. *Bull. dalm.* 10 (1887) 153.
- Bulić 1900: Frane Bulić, Delminium? Arduba? (Turjaci presso Gardun). *Bull. Dalm.* 23 (1900) 61-62.
- Bulić 1903: Frane Bulić, Cenni sulla strada romana da Salona alla Colonia Claudia Aequum (Čitluk presso Sinj) e sue diramazioni. *Bull. Dalm.* 26 (1903) 113-129.
- Bulić 1903a: Frane Bulić, Iscrizioni inedite. Gardun-Vojnić, Arduba(?), Delminium(?). *Bull. Dalm.* 26 (1903) 129-146.
- Bulić 1919: Frane Bulić, Iscrizioni di nuovi luogotenenti della Dalmazia romana. *Bull. dalm.* 40-42 (1917-1919) 147.
- Cambi 1989: Nenad Cambi, Nuove scoperte di archeologia cristiana in Dalmazia. *Actes du XIe congrès international d'archéologie chrétienne. Lyon, Vienne, Grenoble, Genève et aoste (21-28 septembre 1986.)*. *Collection de l'écol Française de Rome* 123 – *Studi di antichità cristiana XLI*, Rome 1989., 2389-2440.

- Cons 1882: H. Cons, *La province romaine de Dalmatie*. Paris 1882.
- Čović 1962: Borivoj Čović, Grobnice željeznog doba iz Crvenice kod Duvna. *VAHD LXIII-LXIV (1961-1962)* 25-47.
- Čović 1976: Borivoj Čović, *Od Butmira do Ilira*, Sarajevo 1976.
- Čović 1987: Borivoj Čović, Srednjodalmatinska grupa. *Praist. jug. zem. V. Želj. doba*. Sarajevo 1987., 442-480.
- Čović 1988: Borivoj Čović, Gradina na Libu. *Arheol. leks. BiH, III*. Sarajevo 1988., 266.
- Ćorović 1940: Vladimir Ćorović, *Historija Bosne*. Beograd 1940.
- Dessau 1924: Hermann Dessau, *Geschichte der römischen Kaiserzeit, Vol. I.*, Berlin 1924.
- Evans 1883: Arthur John Evans, *Antiquarian Researches in Illyricum*. I-II. Westminster 1883.
- Farlati 1769: Daniel Farlati, *Illyricum sacrum II*. Venetiis 1769.
- Gabrovec 1987: Stane Gabrovec, Dolenjska grupa. *Praist. jug. zem. V. Želj. doba*. Sarajevo 1987., 29-120.
- Gabrovec – Čović 1987: Stane Gabrovec – Borivoj Čović, Zaključna razmatranja. *Praist. jug. zem. V. Želj. doba*. Sarajevo 1987., 901-928.
- Goldstein 1995: Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*. Zagreb 1995.
- Govedarica 1982: Blagoje Govedarica, Prilozi kulturnoj stratigrafiji praistorijskih gradinskih naselja u jugozapadnoj Bosni. *God. Cent. balk. ispit. XX/18 (1982.)* 111-188.
- Hirschfeld 1890: Otto Hirschfeld, Zur Geschichte des panonisch-dalmatischen Kriege. *Hermes* 25 (1890) 351-362.
- Imamović 1994: Enver Imamović, Prostor Bosne i Hercegovine u prethistoriji i antici. *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*. "Press Centar Armije RBiH", Sarajevo 1994., 9-33.
- Imamović 1998: Enver Imamović, Prostor Bosne i Hercegovine u prethistoriji i antici. *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Sarajevo 1998., 13-41.
- Ivanišević 1994: Milan Ivanišević, Povijesni izvori. *Salona christiana*. Split 1994., 105-195.
- Jelić 1898: Lujo Jelić, Najstariji kartografski spomenik o rimskoj provinciji Dalmaciji. *GZM 10 (1898)* 227-247; 531-560.
- Mandić 1942: Mihovil Mandić, Bosna i Hercegovina u rimsko doba. *Povijest hrv. zem. BiH*. Sarajevo 1942., 121-137.
- Mayer 1942: Antun Mayer, Bosna u ilirsko doba. *Povijest hrv. zem. BiH*. Sarajevo 1942., 103-120.
- Novak 1918: Grga Novak, Topografija i etnografija rimske provincije Dalmacije. *Nastavni vijesnik*, Zagreb 1918., sv. 2. 1-5.
- Novak 1942: Grga Novak, Delminij. *Hrvatska enciklopedija, sv. IV*, Zagreb 1994., 627.
- Novak – Zaninović 1983: Grga Novak – Marin Zaninović, Delmati. *Encik. Jug. III (1983.)* 411-412.
- Novaković: Stojan Novaković, Derivazione etimologica dei nomi Dalmazia e Delminium. *Bull. dalm.* 2 (1879) 56-58.
- Oreč 1983: Petar Oreč, Prilog arheološkoj topografiji duvanjske regije. *Zbornik Arheol. društ. BiH I.*, Sarajevo 1983., 79-85.
- Parker 1928: H. M. D. Parker, *The legions*, Oxford 1928.
- Pašalić 1954: Esad Pašalić, O antičkim naseljima uzduž rimske ceste Duvno – Varvara na Rami – Gornji Vakuf – Vitez – Zenica. *God. Istor. društ. BiH (1954)* 193-227.
- Pašalić 1958: Esad Pašalić, O hodološkim pitanjima u istraživanju antičke istorije (s naročitim osvrtom na našu zemlju). *God. Istor. društ. BiH (1958.)* 139-175.
- Pašalić 1959: Esad Pašalić, Römische Strassen in Bosnien und der Herzegowina., *Archaeol. Iugosl. (1959)* 61-73.
- Pašalić 1960: Esad Pašalić, *Antička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo 1960.
- Pašalić 1966: Esad Pašalić, Delminium. *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas. Bd. I.*
- Pašalić 1966a: Esad Pašalić, Period rimske vladavine do kraja III vijeka naše ere. *Kult. istor. BiH*. Sarajevo 1966., 171-300.
- Pašalić 1975: Esad Pašalić, *Sabrano djelo* (priređ. A. Benac), Sarajevo 1975.
- Pašalić 1984: Esad Pašalić, Period rimske vladavine do kraja III vijeka naše ere. *Kult. istor. BiH*. Sarajevo 1984., 191-307.
- Paškvalin 1988: Veljko Paškvalin, Crkvina, Duvno. *Arheol. leksik. BiH. Tom 3.*, Sarajevo 1988., 261
- Patsch 1895: Karlo Patsch, Epigrafsko pabirčenje. *GZM 7 (1895.)* 285-292.
- Patsch 1897: Carl Patsch, Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien. II. *WMBH 5 (1897.)* 177-241.
- Patsch 1897a: Karlo Patsch, Novi spomenici iz Županjac-Delminiuma. *GZM 9 (1897.)* 227-243.
- Patsch 1899: Carl Patsch, Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien. III. *WMBH 6 (1899)* 154-273.
- Patsch 1901: Carl Patsch, Delminium. *PWRE IV (1901)* Stuttgart 1901., 2457-2459.
- Patsch 1902: Carl Patsch, Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien. V. *WMBH 8 (1902.)* 61-130.
- Patsch 1904: Carl Patsch, Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien. VI. *WMBH 9 (1904.)* 171-301.
- Patsch 1904a: Karlo Patsch, Prilog topografiji i povijesti Županjca-Delminiuma. *GZM 16 (1904.)* 307-365.
- Patsch 1909: Carl Patsch, Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien. VII. *WMBH 11 (1909)* 104-183.
- Patsch 1914: Karlo Patsch, Zbirke rimskih i grčkih starina u bos.-herc. zemaljskom muzeju. *GZM 26 (1914)* 141-219.

- Patsch 1922 Carl Patsch, *Die Herzegowina einst und jetzt. Historische Wanderungen im Karst und an der Adria*, Wien 1922.
- Pavan 1958 Massimiliano Pavan, *Ricerche sulla Provincia romana di Dalmazia*. Venezia 1958.
- Radimský 1894 Vaclav Radimský, Starine kotara županjačkog u Bosni. *GZM* 6 (1894.) 283-319.
- Radimský 1896 Waclav Radimský, Die vorgeschichtlichen und römischen Alterthümer des Bezirkes Županjac in Bosnien. *WMBH* 4 (1896) 135-169.
- Rostovtzeff 1930 Mihael Rostovtzeff, Gesellschaft und Wirtschaft im römischen Kaiserreich, I. Leipzig 1930.
- Saria 1956 Branimir Saria, Dalmatia (als spätantike Provinz). *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft., Suppl. VIII*, Stuttgart 1956., 22-59.
- Sergejevski 1957 Dimitrije Sergejevski, Epigrafski nalazi iz Bosne. *GZM* 12 (1957.) 109-125.
- Suić 1960 Mate Suić, Ilirik. *Encikl. Jugosl., sv. 4.*, Zagreb 1960., 334-336.
- Suić 1975 Mate Suić, Aproche scientifique et methodes de recherche des habitats autochtones sur le territoire illyrien. *Međunarodni kolokvij Utvrđena ilirska naselja, Mostar 24-26. Oktobra 1974.* ANUBiH, Pos. izd. XXIV, Cent. balk. ispit., knj. 6., Sarajevo 1975., 9-35.
- Suić 1988 Mate Suić, Ilirik. *Encikl. Jugosl., sv. 5.* Zagreb 1988., 510-519.
- Suić 1996 Mate Suić, *Odbarani radovi iz stare povijesti hrvatske. Opera selecta.* Zadar 1996.
- Stipčević 1991 Aleksandar Stipčević, *Iliri. Povijest, život, kultura.* Zagreb 1991.
- Szilágyi 1964 János Szilágyi, Delminium. *Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike, Bd. I.* Stuttgart 1964., 1443-1444.
- Šašel 1986 Ana et Jaro Šašel, *Inscriptiones latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt.* Situla 25. Ljubljana 1986.
- Šašel-Kos 1997: Marjeta Šašel-Kos, Delminium. *Der Neue Pauly Encyklopädie der Antike. Bd. 3,* Stuttgart 1997., 394.
- Šeper 1956 Mirko Šeper, Delminij. *Encikl. Jugosl., sv. 2.*, Zagreb 1956., 685.
- Šišić 1925 Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara.* Zagreb 1925.
- Šišić 1975 Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*². Zagreb 1975.
- Škegro 1994 Ante Škegro, Epigraphische Mitteilungen aus Bosnien und Herzegowina. *Ztschr. Papyrol. Epigraph.* 101 (1994.) 287-298, Taf. XXII, XXIII.
- Škegro 1997 Ante Škegro, Inscriptiones latinae et graecae Bosniae et Hercegovinae. *Opusc. archaeol.* 21 (1997.) 85-116.
- Tomaschek 1880 Wilhelm Tomaschek, Die Voroslavische Topographie der Bosnia, Herzegowina, Crna - Gora und der angrenzenden Gebiete. *Mitth. der k. k. Geog. Gesellschaft* 23, Heft 11, Wien 1880, 497-528.
- Truhelka 1942 Ćiro Truhelka, Bosna u doba prehistoričko. *Povijest hrv. zem. BiH.* Sarajevo 1942., 78-102.
- Vanino 1942 Miroslav Vanino, Prve pojave kršćanstva u Bosni. *Povijest hrv. zem. BiH.* Sarajevo 1942., 138-158.
- Vulić 1924 Nikola Vulić, Delminium. *Narodna enciklop. srp.-hrv.-slov.*, I., Zagreb 1924., 489.
- Wilkes 1969 John J. Wilkes, *Dalmatia*, London 1969.
- Wilkes 1992 John Wilkes, *The Illyrians.* Oxford UK – Cambridge USA 1992.
- Zaninović 1966 Marin Zaninović, Ilirsko pleme Delmati. *God. Cent. balk. ispit.* IV/2 (1966.) 27-92.
- Zaninović 1967 Marin Zaninović, Ilirsko pleme Delmati, II. dio. Materijalna i duhovna kultura. *God. Cent. balk. ispit.* V/3 (1967.) 5-101.
- Zaninović 1969 Marin Zaninović, Delminium - primjedbe uz lokaciju. *VAHD LXIII-LXIV (1961.-1962.)* 1969, 49-56.
- Zaninović 1985 Marin Zaninović, Alojz Benac, Utvrđena ilirska naselja (I), *Obavijesti HAD-a XVII/2 (1985.)* 28-29.
- Zaninović 1994 Marin Zaninović, Livanjsko polje u antici kao primjer delmatske zajednice. *Livanjski kraj u povijesti.* Livno-Split 1994., 45-49.
- Zaninović 1996 Marin Zaninović, Delminium - primjedbe uz lokaciju. *Od Helena do Hrvata.* Zagreb 1996., 200-208.
- Zaninović 1998 Marin Zaninović, Delminium. *Prvi hrvatski kralj Tomislav. Zbornik radova.* Zagreb 1998., 11-16.
- Zippel 1877 Georg Zippel, *Römische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus.* Leipzig 1877.

SUMMARY

DALMION/DELMION AND DELMINIUM : CONTROVERSY AND FACTS

Key words: *Dalmion, Delmion, Delminium, Delmatae*, Romans, location; controversy, facts

This article analyzes various discussions by scholars dedicated to questions of the location of the powerful Delmataean stronghold known from 156 and 155 BC, and the Roman Delminium, as well as certain other problems. Some scholars have treated the above questions merely in passing, or on the basis of research results of other

scholars, meaning their conclusions are of such a nature. Others reached their conclusions on the basis of their own field investigations, whether systematic (C. Patsch) or rescue excavations of individual sites in the Duvno region (I. Bojanovski). Despite both this, and the increased amount of source material, as well as other indicative items, even today it is not possible to state with certainty either the site of the powerful stronghold of the Delmatae or the Roman Delminium, although there is no doubt that they should be sought in the Duvno region.

Translated by B. Smith-Demo